

تأثیر فضای مجازی بر عرصه هویت فرهنگی خانواده ی ایرانی

قدرتی^۱

چکیده

با انقلاب فناوری اطلاعات ، شبکه های اجتماعی مجازی و رسانه تأثیر بسیار جدی و غامضی در زندگی انسان گذاشته و فناوریهای ارتباطی از راه های مختلف به وی آوردن فضایی مجازی و دیجیتال ابعاد و وجوه گوناگون زندگی فردی و اجتماعی - تأثیر قرار می دهد. اگر چه اساس ایجاد شبکه های اجتماعی مجازی کارکرد مثبت اطلاع رسانی و آگاهی بخشی بوده است اما آنچه امروزه جامعه ی ما با آن مواجه است غیر از آن است. باید پذیرفت تولید هر ابزاری بدون تأثیر پذیری از بافت فرهنگی و آن نخواهد بود و ورود آن در سطح جهان ، انتقال فرهنگ آن سرزمین به سایر نقاط خواهد داشت. هدف شبکه های اجتماعی مجازی سرگرم سازی کاربران میباشد . از فضای صمیمانه ی خانواده دور می سازد و با زیر پا نهادن ارزشها و باورهای ایرانی که سبب استحکام خانواده ی ایرانی می باشد، تزلزل آن را در پی دارد . شناسایی آسیب ها پیشگیری و ارائه ی راهکارها برای رسیدن به یک خانواده ی ایرانی اسلام و احیای ارزشها و باورهای دینی در راستای تحکیم بنیان خانواده است .

کلید واژه فضای: فرهنگ، مجازی، هویت، هویت فرهنگی

^۱ . طلبه سطح دو حوزه علمیه حضرت معصومه علیها سلام

مقدمه

انسان موجودی اجتماعی است که در اجتماع زندگی میکند با اجتماع حرکت می کند و با اجتماع به رشد و بالندگی می رسد، انسان در زندگی خود همواره در معرض تغییر و دگرگونی است. با انقلاب فناوری اطلاعات و ارتباطات همگانی شدن استفاده از ماهواره و اینترنت ، به تدریج نقش رسانه ها و شبکه های اجتماعی مجازی در زندگی اجتماعی انسان ها افزایش پیدا کرد و جهان مجازی نقش غیر قابل اغماضی در شکل دادن به رفتار اجتماعی انسان ها ایفا می کند. در این زمینه متعددی پیرامون موضوع بحث کرده اند اما هر کدام روش و هدف خاصی را دنبال کرده اند از جمله کتاب درباره ی فضای مجازی چه بدانیم و چه بگوییم نوشته ی محمد حسین سیاح طاهری مسعود چینی فروشان ، ندا محمدزاده ، و دیگران ، به بحث فضای مجازی از دیدگاه رهبر معظم انقلاب، آسیبها و تهدیدهای فضای مجازی ، راهکارهای روان شناختی در مواجهه با آسیبها پراخته است و همچنین کتاب تهاجم فرهنگی نوشته ی اصفهانی به علل تهاجم فرهنگی ، اثرات زیان بار و مخرب آن بر شاخصه های فرهنگی ، هویتی و ملی جوامع پرداخته است و همچنین کتاب شبیخون فرهنگی نوشته ی طهماسبی به تعریف خانواده و ساختار خانواده در جامعه ی ایرانی و همچنین نقش مهم والدین در خانواده و روی آوردن جوانان و تمایل آنان به فرهنگ غربی پرداخته است و همچنین کتاب ماهیت مجازی نوشته ی امانلو و شادمانی ضمن تعریف شبکه های اجتماعی مجازی و انواع گوناگون اثرات مثبت و منفی و میزان تأثیر گذاری و کاربردهای متفاوت آن در جهان بررسی کرده اند و همچنین به ارائه ی راهکارها به صورت سطحی و گذر ایران و مردم پرداخته است.

در این پژوهش سعی شده است به شناخت تأثیرات مثبت و منفی و ارائه ی راهکار پرداخته شود که در این زمینه شناخت راهکارها نقش بسزایی در تحکیم خانواده دارد .

مفهوم فضای مجازی

فضای مجازی مساوی با اینترنت نیست اما اینترنت رابط ورود به فضای مجازی است. اینترنت یک سامانه جهانی است که شامل مجموع پروتکل‌های اینترنت است. اینترنت شبکه‌ای از شبکه‌های بهم پیوسته است که میلیون‌ها شبکه خصوصی و عمومی دانشگاهی، تجاری دولتی در اندازه‌های محلی و کوچک تا جهانی وسیع تشکیل شده است که به وسیله فناوری‌های الکترونیکی و نوری بهم متصل اند. فضای مجازی پیوسته جدا از فضای واقعی است. و تفاوت‌هایی با هم دارند فضای مجازی را میتوان فضایی تلقی کرد که واقعیت دارد زیرا اعمال انسان در آن فضا تاثیر گذار است به عنوان مثال عملیاتی از قبیل بانکی مالی حقوقی که در آن به رشد فکری و اخلاقی جامعه کمک میکند به تعبیر دقیق آیت الله جوادی آملی چیزی که امروزه عنوان فضای مجازی معروف شده در اصل حقیقت است چرا که مجاز را کنار زده اما حقیقت را نمی‌توان بنابراین فضای مجازی دراصل خودش حقیقت است. این سیم و تلویزیون حقیقت نیست بلکه آن چیزی که معرفت و شناخت باشد حقیقت است، به بیان دیگر آنچه با اندیشه مرتبط است و پیام را به ذهن منتقل کند حقیقت است خواه از ابزار حسی یا ماورای حس استفاده شود فضای مجازی بسیار گسترده است به خصوص زمانی که به تلفن‌های همراه انتقال یافت و همه جا در دسترس است^۱.

مفهوم هویت

هویت مفهوم پیچیده‌ای دارد که نمی‌توان به شکل درستی معنی آن را درک کرد به همین دلیل از نسبت خاصی برخوردار است. چرا که عوامل سازنده آن در طول تاریخ تغییر میکند و دارای حالتی پویا و متحول است. می‌توان هویت را آگاهی فرد نسبت به خود دانست که فرد باید آن را به طور مداوم و پیوسته در زندگی روزمره ایجاد کند و در فعالیتهای خویش پشتیبانی قرار دهد. پس هویت چیزی نیست که آنی و دفعی به وجود آمده باشد بلکه هویت امری است که در گذر زمان هر شخص آن را کسب نموده و بخشی از شخصیت خود را به

^۱. محمد حسین سیاح طاهری مسعود چینی فروشان ندا محمد زاده، حج تالاسام محمد رضا طاهری،

فاطمه عامل نیک محمد مهدی نصر هرنندی محمد سجاد زارع میرکآباد و نعیمه موحد حقیقت مجازی (درباره فضای مجازی چه بدانیم و چه و چه بگوییم؟، تهران، بی تا

وسیله آن در معرض نمایش و قضاوت عموم قرار می دهد.^۱

در فرهنگ لغت معین هویت به معنای آنچه موجب شناسایی شخص می شود. در لغت نامه دهخدا، هویت به معنای تشخیص است و در فرهنگ آکسفورد هویت به معنای چیرستی و کیستی افراد معنی شده است.

بر این اساس هویت عبارت است از مجموعه خصوصیات مشخصات فردی و اجتماعی احساسات و اندیشه های مربوطه که فرد آنها را از طریق توانایی کنش متقابل با خود و یافتن تصوراتی از خود به دست می آورد و در جواب کیستم؟ ارائه می دهد.^۲ به نظر میسد، هویت مجموعه ویژگیهایی که فرد برای خود بر می شمارد در تعامل یا دیگران و در سطح جامعه شکل می گیرد با یادگیری زبان و در مراحل مختلف اجتماعی شدن هویت فرد یا تصور او از خودش شکل می گیرد و ساخته می شود.^۳

هویت دارای دو وجه درونی و بیرونی است که پیوسته با یکدیگر در تعامل اند. هویت فردی مبتنی بر تفاوت و تمایز است و هویت اجتماعی نشان دهنده تشابهات است. با این حال هویت فردی به شدت از هویت اجتماعی فرد تأثیر می گیرد.^۴

هویت قومی را بر بنیاد شناسه های فرهنگی نظیر، زبان، مذهب، آداب و رسوم و پیشینه تاریخی تعریف میکنند که با آن افراد با تمام با برخی جنبه های هویتی یک گروه پیوند می یابند. هویت ملی در این مرحله به جای اینکه افراد خود را بر اساس تعلق مذهبی قبیله ای و با نژادی شناسایی کنند بر اساس تعلق به ملتی خاص با جغرافیای معین و نظام حکومتی معین شناسایی می شوند ملتی که نمادها سنتها مکانهای مقدس، آداب و رسوم، قهرمان تاریخی و فرهنگی و سرزمین معین دارد هویت ملی یعنی احساس تعلق به گروهی از انسانها به رابطه اشتراک داشتن در برخی عناصر فرهنگی و شبه فرهنگی هویت ملی از تعلق فرد به یک سرزمین و دولت ملی یا به عبارتی به کشور خاصی سرچشمه می گیرد. به بیان دیگر هویت ملی احساس همبستگی اعضای ساکن در یک چهارچوب سرزمینی مشترک است. به طوری که نسبت به موجودیت کل آن آگاهی و به آن احساس وفاداری دارند. هویت دینی آن احساس

۱. مقاله شبکه های اجتماعی و تأثیر آن بر هویت فرهنگی کاربران این شبکه هادی، مخدومی،

مرتضی، برویژن، صابر، قویمی، ص ۳۸۲

۲. همان، ص ۳۸۳

۳. مقاله، تأثیر شبکه های مجازی بر همگرایی و واگرایی قومی، نویسندگان حسین حیدری، تهمنه

شاوردی، ص ۸۲

۴. همان، ص ۹۴

خاصی است که پیروان یک دین را به یکدیگر پیوند می دهد و ایشان را در تعلق شان به یک هویت جمعی تعریف میکند در واقع هویت دینی به میزان شناخت فرد از تعلق و ارتباطش نسبت به دینی خاص و پیامدهای ارزشی مثبتی که فرد برای این تعلق و ارتباط قائل است و بالاخره احساسات خاص فرد نسبت به آن دین و نسبت به دیگرانی که مثل او رابطه ای مشابه با آن دین دارند، تعریف شده است.^۱

مفهوم شبکه های اجتماعی

مجموعه ای از افراد و سازمانها که به وسیله وابستگی خاص ایده ها و تبادلات مالی دوست ها خویشاوندی لینک های وب و.... بهم متصل اند.^۲

بیانات مقام معظم در زمینه ی فضای مجازی

انقدر مقام معظم رهبری فضای مجازی را خطیر و مهم می دانند که این موضوع را در جلسه درس خارج فقه خود در تاریخ ۱۶ شهریور ۹۵ نیز بیان می کنند. رهبری معظم انقلاب در جلسه درس خارج فقه خطابه طاب و با اشاره به وجود برنامههای گسترده برای انحراف ذهن و دل مردم و جوانان از اصل دین اولین و مهمترین وظیفه روحانیون را مقابله با نقشه دی نزدایی و عف نزدایی خواندند و تأکید کردند حوزههای علمیه و روحانیون باید با شناخت فضای مجازی و استفاده از فرصتهای آن معارف و مفاهیم اسامی را تبیین کنند. ایشان با اظهار تأسف از نا آشنایی برخی مبلغان دینی با ابزارهای جدید رایان های و همچنین عدم درک درست از اهمیت مسئله فضای مجازی در برخی مسئولان افزودند فضای مجازی به صورت توانمند دارای منافع و مضرات ب بشمار می آید که باید با استفاده از فرصتهای آن مفاهیم اسامی را در سطح گسترده ترویج کرد و در همین خصوص، شورا یعالی فضای مجازی با هدف تمرکز در فکر تصمیم و اقدام تشکیل شد.^۳

نسل جوان انقلاب در مقابل آسیبهای فضای مجازی

واقع بینی و دیدن نقاط قوت فراوان در کنار برخی نقاط ضعف نخستین وظیفه ای بود که

۱. مقاله ، تأثیر شبکه های مجازی بر همگرایی و واگرایی قومی ، نویسندگان حسین حیدری تهمنینه شاوردی، بی تا، ص ۸۲

۲. پاک نهاد، محسن، فضای مجازی، ص ۱۸

۳. مقام معظم رهبری ، دیدبان ، ص ۷

هی رسانه‌های در دنیا انجام میگیرد. دروغ‌های بزرگ مثل حقیقت در امواج رادیویی تلویزیونی اینترنتی و غیره منعکس می‌شود.^۱

۱۵- کودک و نوجوان هدف اصلی تهدیدات فضای مجازی

تهاجم فرهنگی یک واقعیتی است صدها رسان هی صوتی تصویری اینترنتی مکتوب در دنیا دارند کار میکنند با هدف ایران با هدف ایران نه اینکه دارند کار خودشان را میکنند . با زبان فارسی برنامه می سازند آن را با وقت استفاده ی فارسی زبان یا عنصر ایرانی تطبیق میکنند؛ میخواهند بر روی ذهن ملت ما و بر روی رفتار ملت ما - جوان نوجوان حتی کودک - اثرگذاری کنند این بازیهای اینترنتی از جمله همین است.^۲ این اسباب بازیهایی که وارد کشور میشود از جمله ی همین است این جوان از جوان انقلابی اول انقلاب شأنش بالاتر است. چرا؟ چون آنروز اولاً آن انقلاب با آن عظمت و پرهیجان اتفاق افتاده بود؛ ثانیاً آنروز اینترنت نبود ماهواره نبود این همه تبلیغات گوناگون نبود این جوان در معرض این همه آسیب نبود، جوان امروز در معرض این همه آسیبها است؛ اینترنت جلوی او است این همه تاش دارد میشود برای اینکه این جوان را منحرف کنند [اما این جوان متدین باقی میماند؛] ... [نسل امروز انقلاب به نظر ما یکی از افتخارات بزرگ است.^۳

مزایا و کارکردهای شبکه های اجتماعی

شبکه های اجتماعی علاوه بر این که اطلاعات و اخبار را سریع منتشر می کنند بلکه باعث می شود که افراد با فرهنگ و جوامع مختلف آشنا شوند در ذیل به برخی از مزایای شبکه های اجتماعی خواهیم پرداخت ...

۱-انتشار سریع و آزادانه اخبار و اطلاعات ، افزایش قدرت تحلیل و تقویت روحیه انتقادی

اخبار شبکه های اجتماعی، بدون سانسور منتشر میشوند و این می تواند یک مزیت تلقی شود ، هر چند امکان تکثیر اطلاعات مخدوش و نادرست نیز در این شبکه ها بیش از نسل قبلی رسانه ها منصور میباشد. البته امکان مقایسه و تحلیل اطلاعات برای مخاطبان وجود دارد و نباید بنا را بر اعتماد به هر آن چه در این شبکه ها تولید و باز نشر می شود، گذاشت. تحلیل اخبار متناقضی که در این نوع پایگاه ها منتشر میشود، قدرت نقد و نگاه عمیق تر به مسائل اجتماعی

^۱ . بیانات مقام معظم رهبری در دیدار مدیران و برنامه سازان رسانه ای کشورهای مختلف(۱۳۸۵/۲/۲)

^۲ . بیانات مقام معظم رهبری در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی(۱۳۹۲/۰۹/۱۹)

^۳ . بیانات مقام معظم رهبری در دیدار اعضای مجلس خبرگان (۱۳۹۳/۱۲/۱۵)

را فراهم میکند. این نوع پایگاه ها به مخاطبان خود فرصت می دهند تا از تبعیت کورکورانه فاصله گرفته و در دراز مدت به خرد نقادانه روی آورند.

۲- امکان عبور از مرزهای جغرافیایی و آشنایی با افراد، جوامع و فرهنگ های مختلف

امروزه شبکه های اجتماعی، مهد تمدن ها و فرهنگ های مختلف بشری است. وجود زبان های مختلف در رسانه های اجتماعی، امکان حضور تمام افراد جامعه را فراهم می کند که می توانند فرهنگ حاکم بر جامعه ی خود را در معرض دید عموم بگذارند. اینکه یک جوان بتواند با هم سن و سالان خود در سایر کشورهای جهان ارتباط برقرار نماید، باعث می شود تا این رسانه ها به مکانی تبدیل شوند که بتوان فرهنگ ها و آداب و رسوم کشور خود را به دیگران معرفی کرد. همچنین در این شبکه ها، ایده های جدید جهت گسترش جامعه معرفی شده و مورد بحث قرار میگیرند. سازمانها نیز میتوانند فرهنگ و دیدگاه خود را در معرض دید تمام جوامع قرار دهند.

۳- شکل گیری و تقویت خرد جمعی

یکی از شاخصه های مهم شبکه های اجتماعی مجازی دیدار شدن خرد جمعی است. خرد جمعی به جریان سیال و پویای قوه ی تفکر و ذهن کاربران حاضر در چنین محیطهایی اطلاق میشود که به مثابه ی یک پردازشگر عظیم، اطلاعات را پردازش و پایش میکند. همانند دنیای ابر کامپیوترها که قدرت پردازش آنها، از ترکیب چندین پردازشگر منفرد حاصل میشود، نیروی تفکر و ذهن کاربران شبکه اجتماعی به مدد تعاملات اجتماعی اینترنتی و بهره گیری از ابزارهای اینترنتی با یک دیگر ترکیب و همراه میشوند و نیرویی عظیم با قدرت پردازش بالا پدید می آورند.

۴- امکان بیان ایده ها به صورت آزادانه و آشنایی با ایده ها، افکار و سلیقه های دیگران

شبکه های اجتماعی، ارسال باز خورد از سوی مخاطب و همکاری و همگامی کاربران با همدیگر را تسهیل کرده و آنها را به مشارکت در بحث ها تشویق میکنند. این شبکه ها مرز و خط کشی بین رسانه و مخاطب را از بین برده اند. اغلب شبکه های اجتماعی برای مشارکت اعضا و دریافت بازخورد، باز هستند. آنها رأی دادن، کامنت گذاشتن و به اشتراک گذاری اطلاعات انتشار را انجام میدادند و محتوا را برای مخاطب ارسال می کردند، ولی در رسانه های اجتماعی نوین، فضایی برای گفتگو و محاوره دو طرفه وجود دارد و جریان ارتباطی از حالت یک سو به دو سو تغییر پیدا کرده است.

۵- کارکرد تبلیغی و محتوایی

حضور افراد در شبکه های اجتماعی، احتمال مشارکت و کنشهای اجتماعی را در آنان افزایش میدهد. پس هر چه پیوند افراد و اعضا در شبکه ها . بیشتر و انبوه تر باشد، همراهی و تعاملات و نزدیکی دیدگاهها و حرکت همسو و مشترک ، محتمل تر خواهد شد و از این رو، استفاده از چنین فضایی برای معرفی و تبلیغ و همچنین هم راستایی مخاطبان در جهت اهداف رسانه ای خود، نقش بسیار زیاد و تأثیر بالایی دارد.

۶- ارتباط مجازی مستمر با دوستان و آشنایان

شبکه های اجتماعی در اینترنت، موجب گسترده تر شدن دامنه ارتباطات شده است . ما می توانیم آشنایانی را که مدت بسیاری است از آنها خبر نداریم با از آنها بسیار دور هستیم ، در فضای مجازی پیدا کنیم و معاشرت خود با آنان از سر بگیریم. دوستانی را که زمان درازی است ندیده ایم ، بار دیگر میبینیم و در مجموعه ای گسترده تر، به دوستی مان ادامه می دهیم. می توانیم از کتابها فیلم ها ، سلاقی و عقاید یکدیگر استفاده کنیم و آنها را با سایر دوستانمان به اشتراک بگذاریم. در حالی که این کارها پیشتر وقت گیر بودند و نیاز به صرف زمان زیاد و حوصله فراوانی داشتند. همه ی این اقدامات در نهایت به رشد فکری و تکامل دسته جمعی کاربران کمک می کند^۱.

^۱ . قلی پور فریونی، شهربانو، برگرفته از مقاله استفاده از تکنولوژی شبکه های اجتماعی و تأثیر آن بر

نتیجه گیری

در شرایطی که فضای مجازی گاهی بر فضای واقعی غلبه پیدا میکند ، نمی توان خود را از این فضا دور نگه داشت و از ورود به این فضا استنکاف ورزید. قطعا در اوضاعی که دشمنان مدام در پی حمله علیه اسلام و انقلاب اسلامی از دریچه فضای مجازی و شبکه های اجتماعی هستند، چاره ای نیست غیر از ورود به این عرصه جنگ نرم به این نتیجه خواهیم رسید که فضای مجازی تأثیرات منفی و مثبتی دارد که بیشترین تأثیر آن روی خانواده هست که باعث مشکلاتی از قبیل کاهش ارتباطات و اعتیاد اینترنتی، طلاق میشود و همچنین دور ماندن از اصل دین می شود . در این پژوهش سعی کرده ایم پیرامون فضای مجازی و تأثیر آن بر فرهنگ خانواده ی ایرانی مطالبی را بیان کنیم.

خلاصه این که نتیجه ی تمام مباحث بیان شده در تحقیق بیانگر این نکته است که به وسیله ی مدیریت صحیح از فضای مجازی میتوان بنیان خانواده را مستحکم نمود و انسان در این راستا به آرامش و کمال خواهد رسید و همچنین میتواند فرزندان صالحی را به جامعه تحویل دهد. در این زمینه پیشنهاد میشود که پیرامون خانواده در استفاده ی درست از فضای مجازی و تأثیر آن بر جوانان به صورت کاربردی با جدیت بیشتری پیگیری شود به ویژه توجه به مدیریت زمان و همچنین افزایش گفت و گوهای صمیمانه در خانواده با رویکرد دینی . چرا که مدیریت زمان و گفت و گوهای صمیمانه نقش بسزایی در استحکام خانواده ی ایرانی دارد.

فهرست منابع

قرآن کریم

ابن بابویه، محمد بن علی الأمالی (للمصدق) / ترجمه کمره ای - تهران، چاپ ششم، ۱۳۷۶ش
سیاح طاهری، محمد حسین چینی فروشان مسعود، و دیگران ، حقیقت مجازی (درباره فضای
مجازی چه بدانیم و چه و چه بگوییم ؟، تهران، بی تا.

پاک نهاد، محسن، فضای مجازی، تهران، اندیشه بنان، ۱۳۹۵.

پوریانی، جابر ، کتاب فضای مجازی و سواد رسانه ای، تهران، پشتیبان، ۱۳۹۷.

جعفری نسیم، کتاب خانواده و آسیب رسانه ای، رایانه و اینترنت، تهران، یارمانا، ۱۳۹۵.

رجبی، علی محمد، آسیب های اجتماعی فضای مجازی، تهران، پشتیبان، ۱۳۹۸.

کلینی، محمد بن یعقوب الکافی (ط - الإسلامية) - تهران، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ ق.

مقام معظم رهبری ، دیدبان.

مقالات

۱. مقاله استفاده از تکنولوژی شبکه های اجتماعی و تأثیر آن بر عملکرد استراتژی فروش
در حوزه کتاب ، پدید آورنده ها قلی پور فریونی ، شهربانو ساکی لرستانی ، احمد ، بهار
۱۳۹۶، دوره سوم، شماره ۱/۱ ص ۱۵۵-۱۵۶.

۲. مقاله شبکه های اجتماعی و تأثیر آن بر هویت فرهنگی کاربران این شبکه هادی ،
مخدومی ، مرتضی ، برویزن ، صابر ، قویمی ، بی تا.

۳. مقاله ، تأثیر شبکه های مجازی بر همگرایی و واگرایی قومی ، نویسندگان حسین
حیدری ، تهمینه شاوردی بی تا.

۴. مقاله شبکه های مجازی و هویت ، نویسندگان ثریا معمار ، صمد علی پور فائزه خاکسار
. بیانات مقام معظم رهبری.

۵. جعفری نسیم، کتاب خانواده و آسیب رسانه ای، رایانه و اینترنت، تهران، یارمانا، ۱۳۹۵.